

DZIAŁANIA WŁADZ KOMUNISTYCZNYCH WOBEC KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POWIECIE PŁOCKIM W LATACH 1945-1956 (WYBRANE ASPEKTY). CZĘŚĆ II

Abstrakt

Niniejszy artykuł przedstawia działania jakie prowadziły władze komunistyczne przeciwko Kościołowi katolickiemu na terenie powiatu płockiego w latach 1945-1956. W artykule szczególny nacisk położono na scharakteryzowanie roli aparatu bezpieczeństwa w walce z Kościołem katolickim. Totalitarny reżim komunistyczny podejmował działania mające na celu usunięcie Kościoła z przestrzeni publicznej. Pomimo stosowania różnych działań represyjnych, Kościół katolicki przetrwał ten trudny okres i wyszedł zwycięsko ze zmagania z systemem komunistycznym.

Słowa kluczowe: relacje państwo-Kościół katolicki, stalinizm, powiat płocki, Płock

3. UB wobec działalności Związku Diecezjalnego „Caritas”

30 października 1945 r. reaktywował swoją działalność Związek Diecezjalny „Caritas” w Płocku. W skład wybranego w tym dniu Zarządu „Caritas” diecezji płockiej weszły następujące osoby: ks. Stanisław Tenderenda – prezes, Dobrzyński – wiceprezes, ks. Seweryn Wyczałkowski – sekretarz, ks. Wacław Jezusek – skarbnik oraz członkowie – dr. K. Kamiński, inż. M. Kozielski, A. Jechna i Markiewicz. Funkcję dyrektora pełnił jednocześnie ks. Stanisław Tenderenda¹. Według danych za rok 1946, „Caritas” w diecezji płockiej posiadał 149 oddziałów i prowadził działalność charytatywną na bardzo szerokiej skali, udzielając pomocy osobom ubogim i dotkniętym wojną. W ramach prowadzonej działalności charytatywnej do 1946 r. ze stałej pomocy płockiego „Caritas” skorzystało 16 tys. osób, a 28 tys. z pomocy o charakterze doraźnym (głównie rozdawanie żywności i odzieży). Obok tego „Caritas” posiadał i prowadził 11 domów dziecka, 4 domy starców, 3 internaty i 15 przedszkoli oraz organizował kolonie, półkolonie i kuchnie z których wydawano posiłki².

Władze komunistyczne stopniowo, wszelkimi sposobami starały się ograniczyć, a następnie doprowadzić do całkowitej likwidacji organizacji kościelnej

„Caritas” w Polsce i podporządkować ją państwu poprzez przejście jej całego mienia i własności. Stąd też bezpieka prowadziła różne działania, które miały służyć osiągnięciu tych celów.

Współpraca katolickiej organizacji charytatywnej „Caritas” z władzami państwowymi w Polsce przez pierwsze ponad trzy lata – jak zauważył ks. Dominik Zamiatąta – układała się na ogół dobrze. Aktywna działalność organizacji kościelnej na wielu płaszczyznach pracy dobroczynnej zaczęła budzić duże niezadowolenie władz komunistycznych na początku 1948 roku³.

Działania skierowane przeciwko płockiemu „Caritasowi” bezpieka rozpoczęła już w drugiej połowie 1947 r. W okresie tym funkcjonariusze Referatu V PUBP w Płocku rozpoczęli prowadzenie działań operacyjnych, które polegały na zbieraniu materiałów poprzez przeprowadzanie wywiadów na osoby, które pracowały w kancelarii płockiego „Caritasu”. Celem tych działań było rozpracowanie dyrektora „Caritasu”, księdza Stanisława Tenderendy⁴.

W raporcie za koniec sierpnia i początek września 1947 r. płocka bezpieka zwracała uwagę na to, że członkowie Zarządu „Caritas” księża Stanisław Tenderenda i Seweryn Wyczałkowski dokładają wszelkich starań by na terenie diecezji założyć Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży, według opinii

¹ Sprawozdanie ze Zjazdu XX Dyrektorów „Caritas” diecezji płockiej dnia 6 maja 1947 roku, MPP 1947, nr 6-7, s. 218.

² L. Müllerowa, *Diecezja płocka w okresie powojennym*, „Studia Płockie” 1975, t. III, s. 406-407.

³ D. Zamiatąta, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945-1950*, Lublin 2000, s. 285.

⁴ AIPN, 0206/124/CD/1, Sprawozdanie Referatu V PUBP w Płocku za okres od dn. 15 VIII do dn. 15 XI 1947 r., Płock 17 XI 1947 r., s. 266.

funkcjonariuszy *by wzmocnić pozycję kleru, przez zjednanie dla siebie jak najwięcej młodzieży*⁵.

Z kolei w raporcie za przełom września i października 1947 r. szef powiatowej bezpieki w Płocku informował, że 23 września tegoż roku odbyło się zebranie kierowników „Caritas” dekanatu płockiego w związku z „Tygodniem Miłosierdzia Chrześcijańskiego”, który to miał trwać w dniach od 12 do 19 października 1947 r. W czasie tego zebrania omawiano sprawy organizacyjne akademii i zbiorów dobrowolnych⁶.

Według ustaleń bezpieki z końca 1948 r., w dniu 9 grudnia tegoż roku odbyła się konferencja księży dziekanów, na której ks. Seweryn Wyczałkowski przedstawił sprawozdanie z działalności „Caritasu” w zastępstwie chorego dyrektora tej organizacji, księdza Tenderendy. W czasie swojego wystąpienia ks. Wyczałkowski podkreślił, że mimo trudności praca „Caritas” trwa nadal, a nawet powstają nowe placówki, jak np. internat w Pułtusku, czy przedszkole w Mławie. Następnie stwierdził, że „Caritas” coraz bardziej będzie skazany na własne siły, w związku z czym należy u wiernych szukać wsparcia w zakresie ofiarności oraz sprawiedliwie i bezzwłocznie dokonywać wszelkiego rozdzielania darów i przydziałów⁷.

W styczniu 1949 r. PUBP w Płocku prowadził dwie sprawy ewidencyjne związane z funkcjonowaniem płockiego „Caritasu”. Jedna z nich dotyczyła prezesa „Caritasu” diecezji płockiej, księdza Tenderendy, a druga rozpracowania wiceprezesa tej organizacji, sędziego Władysława Siemińskiego⁸. Według informatora UB ps. „Płoczanin” w dniu 11 stycznia 1949 roku odbyło się zebranie Rady „Caritas” diecezji płockiej z udziałem biskupa Zakrzewskiego, na którym omawiano problem dalszego istnienia tej organizacji, plan prac oraz jej relacje z władzami państwowymi, które powinny być upozorowane i przychylny⁹.

Ten sam informator podawał, że w dniu 7 kwietnia 1949 r. odbyło się zebranie Zarządu i przedstawicieli poszczególnych placówek „Caritas”, na którym ks. Tenderenda stwierdził, że organizacja powinna podporządkować się akcji oszczędnościowej

zarządzonej przez Ministerstwo Opieki Społecznej, bo jeżeli się jej nie podporządkuje to resort ten odbierze „Caritasowi” subsydia. Działania władz ocenili jako dążenie do całkowitej kontroli „Caritas”. Wszyscy uczestnicy zebrania uznali, że należy zaprowadzić akcję oszczędnościową¹⁰.

23 stycznia 1950 r. władze komunistyczne w Polsce przystąpiły do akcji likwidacji „Caritas”. Jej przebieg był analogiczny w całym kraju. Do wyznaczonych wcześniej siedemnastu diecezjalnych związków „Caritas” oraz jej centrali i przedstawicielstw w Warszawie i Gdyni, bez wiedzy i zgody Episkopatu Polski, weszły komisje likwidacyjne. Liczyły one najczęściej 5 osób i były tworzone przez I sekretarza miejscowego KW PZPR. W ich skład wchodził przedstawiciel: władz województwa, NIK, prokuratury, PZPR, UB, MO i społeczeństwa. Po wkroczeniu do siedzib „Caritas” członkowie komisji dokonywali opieczetowania ich biur i magazynów oraz zablokowali wszystkie konta bankowe związków i oddziałów parafialnych bez żadnych formalności administracyjnych¹¹.

Tego samego dnia, czyli 23 stycznia 1950 r. wprowadzono zarząd przymusowy w organizacji „Caritas” i jej zakładach opiekuńczych. Następnie komisje państwowe zaczęły inwentaryzować majątek organizacji, a funkcjonariusze UB i MO rozpoczęli w całej Polsce indywidualne rozmowy z księżmi dotyczące ich udziału w nowych władzach „Caritasu”¹².

Pod koniec marca 1950 r. naczelnik Wydziału V WUBP w Warszawie informował naczelnika Wydziału V Departamentu V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), że w Płocku został powołany nowy Zarząd Diecezjalnego „Caritas”. Jego skład był następujący: ks. Stefan Nowak – prezes, ks. Czesław Jeżewski – wiceprezes, ks. Marian Kubal – sekretarz oraz członkowie – inż. Mateusz Kocięcki, adwokat Jan Zambrzycki i Jadwiga Witkowska. Dyrektorem nowego „Caritas” całkowicie podległego i zależnego od władz państwowych został sędzia Władysław Siemiński, który zasiadał we władzach poprzedniego Zarządu Diecezjalnego „Caritasu”¹³.

⁵ Tamże, Raport dekadowy szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 VIII do dn. 8 IX 1947 r., Płock 8 IX 1947 r., s. 275.

⁶ Tamże, Raport dekadowy szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 IX do dn. 8 X 1947 r., Płock 9 IX 1947 r., s. 284.

⁷ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od 27 XI do dn. 25 XII 1948 r., Płock 25 XII 1948 r., s. 404; Konferencja dziekanów diecezji płockiej odbyła się 9 XI 1948 r., a nie 9 XII tegoż roku, jak podaje raport PUBP w Płocku. Zob. Protokół Kongregacji Księży Dziekanów z dn. 9 XI 1948 r., MPP 1948, nr 11, s. 452-473.

⁸ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 25 XII 1948 r. do dn. 25 I 1949 r., Płock 25 I 1949 r., s. 418.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże, Raport szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 31 III do dn. 30 IV 1949 r., Płock 26 IV 1949 r., s. 466.

¹¹ D. Zamiatała, *Caritas...*, s. 305.

¹² Tamże, s. 306, 307.

¹³ AIPN, 01283/1403, V14-57-7/-3 (mikrofilm), Raport specjalny naczelnika Wydziału V WUBP w Warszawie do naczelnika Wydziału V Departamentu V MBP, Warszawa 28 III 1950 r., k. 10; Wymienieni wyżej trzej księża, którzy weszli w skład nowego Zarządu „Caritas” byli działaczami tzw. ruchu „księży-patriotów”, członkami Okręgowej Komisji Księży przy ZBoWiD w Warszawie.

Według oceny WUBP w Warszawie z tego samego okresu, udział księży, jak i aktywu katolickiego w pracach nowego Zarządu „Caritas” był mały. Księża, którzy wchodzili w jego skład nie przejawiali żadnej aktywnej działalności. Ograniczyli się jedynie do wzięcia udziału w dwóch zebraniach, na których ukonstytuował się nowy Zarząd, a cały ciężar pracy spadł na dyrektora Władysława Siemińskiego. Akcja przeprowadzona przez UB, która miała na celu włączenie do prac nowego „Caritasu” tzw. księży postępowych zakończyła się niepowodzeniem, gdyż poza kilkunastoma księżmi, którzy zadeklarowali swój udział we współpracy z nowo wybranym Zarządem „Caritas”, większość duchownych odmówiła, powołując się przy tym na polecenia biskupa oraz na to, że wcześniej na terenie ich parafii nie istniała struktura „Caritasu”. Nowy Zarząd Diecezjalny „Caritas” w Płocku, który bezpośrednio podlegał władzom komunistycznym przejął wszystkie zakłady należące wcześniej do kościelnej organizacji „Caritas”¹⁴.

Pod koniec stycznia 1950 r. Episkopat Polski zredagował list do wiernych, w którym zostały określone rzeczywiste przyczyny likwidacji „Caritasu”. Władze komunistyczne podjęły działania w celu niedopuszczenia do jego odczytania przez księży z ambon w dniu 12 lutego 1950 r. W związku z tym funkcjonariusze UB wspólnie z przedstawicielami PZPR odwiedzali księży, aby wywrzeć na nich wpływ, żeby nie odczytywali listu Episkopatu, grożąc w razie odmowy różnymi surowymi karami¹⁵. Takie działania władz w konsekwencji doprowadziły do sytuacji, gdzie niektórzy biskupi odwołali decyzję w sprawie odczytania listu, wśród nich m.in. biskup Tadeusz Zakrzewski, ordynariusz diecezji płockiej¹⁶. Jak informował szef PUBP w Płocku, oświadczenie Episkopatu Polski dotyczące likwidacji „Caritasu” w terenie odczytał jedynie ksiądz Józef Batóg, administrator parafii Blichowo¹⁷.

4. Agentura UB wykorzystywana w rozpracowywaniu Kościoła katolickiego na terenie powiatu płockiego

Zorganizowane działania przeciwko Kościołowi katolickiemu płocka bezpieka zaczęła prowadzić w połowie 1947 r. Referat V PUBP w Płocku w drugiej połowie tegoż roku zwerbował informatora,

który był osobistym kierowcą biskupa Tadeusza Zakrzewskiego i miał informować UB o każdym ruchu i prowadzonej rozmowie w czasie jazdy. Jak już wyżej wspomniano w tym samym okresie zbierano materiały w celu rozpracowania dyrektora Zarządu Związku Diecezjalnego „Caritas” w Płocku, księdza Stanisława Tenderendy¹⁸.

Stan agentury Referatu V PUBP w Płocku, który zajmował się m.in. inwigilacją i zwalczaniem Kościoła katolickiego w lutym 1948 r. wynosił 51 osób, spotkań z agenturą zaplanowano 137, z czego odbyło 126, a meldunków otrzymano 88¹⁹.

W raporcie za miesiąc maj 1948 r. szef PUBP w Płocku informował szefa WUBP w Warszawie, iż odbyła się konferencja dziekanów diecezji płockiej. Płocki Urząd Bezpieczeństwa nie otrzymał żadnych informacji, jakie sprawy były omawiane na niej ze względu na to, że nie posiadał agentury wśród duchowieństwa²⁰. Jesienią 1948 r. szef płockiej bezpieki meldował, że PUBP nie prowadzi żadnej sprawy związanej z agenturalnym rozpracowaniem Kurii Biskupiej, gdyż nie ma do niej żadnego dostępu²¹. Analogiczny meldunek dotyczący Seminarium Duchownego złożył kilka tygodni później, informując, że w instytucji tej nie udało się zbudować sieci agenturalnej, w związku z czym bezpieka płocka nie posiadała żadnych danych o wewnętrznej działalności seminarium²².

Wraz z upływem czasu bezpieka zaczęła powoli tworzyć sieć agenturalną, która przekazywała coraz więcej informacji dotyczących Kościoła katolickiego. We wrześniu 1953 r. Wydział XI WUBP w Warszawie posiadał na kontakcie sieć agenturalną, która przekazywała informacje dotyczące niektórych członków kapituły katedralnej, Kurii Biskupiej oraz Seminarium Duchownego w Płocku. Liczyła ona 4 osoby, jednego agenta i trzech informatorów. Byli to:

Agent „Ziutek” wywodzący się ze środowiska kleru na kontakcie St. Ref. Sekcji I-szej Wydz. XI-go Kiliszka ma dotarcie do księży kurialistów z racji zajmowanego stanowiska w kurii, posiada on szerokie możliwości informowania nas o sytuacji politycznej i zamierzeniach w kurii. Poprzez niego ustalać będziemy kontakty biskupa

¹⁸ Tamże, 0206/124/CD/1, Sprawozdanie Referatu V PUBP w Płocku za okres od dn. 15 VIII do dn. 15 XI 1947 r., Płock 17 XI 1947 r., s. 266.

¹⁹ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 31 I do dn. 29 II 1948 r., Płock 1 III 1948 r., s. 312.

²⁰ Tamże, Raport szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 VI do dn. 1 VI 1948 r., Płock 1 VI 1948 r., s. 326.

²¹ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 IX do dn. 30 IX 1948 r., Płock 30 IX 1948 r., s. 368.

²² Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 X do dn. 28 X 1948 r., Płock 28 X 1948 r., s. 378.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ D. Zamiatąła, *Caritas...*, s. 323-324.

¹⁶ Tamże, s. 324-325; J. Stefaniak, *Postawy duchowieństwa...*, s. 36.

¹⁷ AIPN, 0206/125/CD/1, Raport szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 II do dn. 1 III 1950 r., Płock 1 III 1950 r., s. 33.

Zakrzewskiego i innych z przedstawicielami obcych ambasad państw imperialistycznych, wykorzystywać będziemy po linii opracowań zewnętrznych i wewnętrznych form działalności poszczególnych figurantów [...]

Inf. ps. „Cygaro” wywodzący się ze środowiska kleru również będący na kontakcie St. Ref. Kiliszka ma dotarcie bezpośrednio do figurantów. Poprzez niego ustalać będziemy kontakty świeckie oraz formy tych kontaktów z figurantami z terenu Płocka. Ponadto zostanie on wykorzystany na opracowanie ks. Pomaskiego, ks. Fronczaka, ks. Targowskiego i innych, ponieważ styka się bezpośrednio z wyżej wymienionymi.

Inf. ps. „Rzymianin” wywodzący się ze środowiska kleru będący na kontakcie St. Ref. Kiliszka [...] Wykorzystany zostanie na ustalenie i opracowanie osób świeckich mających kontakty z kuriami, oraz dla ustalenia zewnętrznych form działalności poszczególnych figurantów.

Inf. ps. „Paweł” wywodzący się z grona księży profesorów wyższego Seminarium Duchownego w Płocku również będący na kontakcie St. Ref. Kiliszka ma bezpośrednie dotarcie do księży prof. Seminarium Duchownego, ponieważ razem pracują. Poprzez niego ustalać będziemy kontakty świeckie jak i duchowne z terenu diecezji płockiej, wykorzystany zostanie po linii opracowania zewnętrznych i wewnętrznych form o stosunkach panujących w Sem. Duchownym w Płocku²³.

Oprócz agentury WUBP w Warszawie, która dostarczała informacji o duchowieństwie katolickim z terenu pow. płockiego w tamtym okresie, istniała również sieć agenturalna będąca na kontakcie PUBP w Płocku. Do niej należał m.in. informator ps. „Andrzej VII”, którego tak charakteryzowano:

[...] ma bezpośredni kontakt z członkami kapituły i kuriami jako dziekan jednego z dekanatów diecezji płockiej. Poprzez niego ustalać będziemy formy wrogiej działalności członków kapituły i księży kurialistów. Ponadto wykorzystany zostanie po linii informowania nas o sytuacji politycznej i zamierzeniach kurii, o wydawanych

zarządzeniach, poleceniach przez kurię dla kleru parafialnego na terenie diecezji płockiej.

Innymi członkami sieci agenturalno-informacyjnej na kontakcie PUBP w Płocku byli wtedy: „Orzeł”, „Watykan”, „Józef”, „Gołąbek”, którzy wywodzili się z duchowieństwa parafialnego oraz osoby świeckie o pseudonimach: „Płocczanin”, „Szofer”, „Szerszeń” i „Orzech”²⁴.

Kiedy we wrześniu 1955 r. postanowiono prowadzić bardziej systematyczną inwigilację Kurii Biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, wyznaczono do realizacji celów operacyjnych z nią związanych następujących nowych i dawnych informatorów bezpieczeństwa o pseudonimach: „Krzysztof”, „Adam”, „Józef”, „Andrzej VII”, „Uczeń”, „Ziutek”, „Wychowawca”, „Róża” i „Płocczanin”²⁵.

III. Inne działania władz państwowych wobec Kościoła katolickiego

Jedną z istotnych kwestii w relacjach między państwem a Kościołem katolickim był stosunek władz komunistycznych do istnienia i działalności zakonów oraz zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich. Pod koniec lat 40. władze partyjno-rządowe w Polsce rozpoczęły działania, których celem była ich eliminacja ze sfery życia publicznego²⁶.

W 1784 r. do Płocka sprowadzono siostry zakonne ze Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincenego a Paulo, zwane szarytkami. Siostry z tego zgromadzenia pracowały w miejscowym szpitalu św. Trójcy przez cały czas, w różnych okresach historycznych i niósły pomoc osobom chorym. Pod koniec 1947 r. stan osobowy szarytek w płockim szpitalu wynosił 12 sióstr, gdzie obsługiwano 150 chorych²⁷.

Władze państwowe bardzo negatywnie ustosunkowywały się do pracy sióstr szarytek w płockim szpitalu i podejmowały różne działania, których celem było odsunięcie sióstr od pracy w szpitalu. W raporcie PUBP w Płocku za koniec grudnia 1948 i styczeń 1949 r. informowano, że na terenie szpitala św. trójcy w Płocku, siostry szarytki jak siostra Czesława i Eugenia, stale wyrażają się źle przeciw

²³ Tamże, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 283-284; Agent „Ziutek” to ks. Czesław Pacuszka, natomiast informator „Cygaro” to ks. Jan Radomski. Zob. L. Zygmunt, *Postawa duchowieństwa diecezji płockiej wobec uwięzienia prymasa Stefana Wyszyńskiego w świetle akt aparatu bezpieczeństwa*, „Studia Mazowieckie” 2013, nr 3, s. 61-63.

²⁴ Tamże, s. 284.

²⁵ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, s. 146-147.

²⁶ Na ten temat zob.: E. Kaczmarek, *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945-1956*, Warszawa 2007; D. Zamiatąta, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989*, t. 1, Problematyka personalno-organizacyjna, Kielce 2009.

²⁷ A. Gretkowski, *Siostry szarytki w szpitalu św. Trójcy w Płocku*, „Notatki Płockie” 2005, nr 2, s. 6, 8.

obecnemu ustrojowi²⁸. Na mocy wydanych przepisów uchwały Rady Ministrów z dnia 21 września 1949 r. dotyczących przejęcia na własność przez związki samorządu terytorialnego niektórych szpitali utrzymywanych przez stowarzyszenia, w tym samym roku Fundacja „Szpital św. Trójcy w Płocku” utraciła na rzecz miejscowej gminy miejskiej lecznicę. Siostram zagwarantowano w protokole przejęcia szpitala dalszą w nim pracę. Jednakże 1 marca 1953 r. Wydział Zdrowia Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Płocku w wyniku ustnego zarządzenia zwolnił z pracy dwie siostry szarytki, które nie otrzymały wypowiedzenia umowy o pracę i należnej trzymiesięcznej odprawy. Natomiast 1 września 1953 r. zwolniono następnie dwie zakonnice, motywując to brakiem etatów, a pod koniec tegoż miesiąca władze wypowiedziały pracę ostatnim sześciu szarytkom. W obronie zwolnionych sióstr interweniował biskup Tadeusz Zakrzewski, wskutek czego części z nich Wydział Zdrowia Prezydium WRN w Warszawie pozwolił dalej pracować. Zwolnione siostry nadal zamieszkiwały w budynku należącym do szpitala, gdzie zostały usunięte przez władze komunistyczne w 1962 r.²⁹

Jedną z form represji wobec zgromadzeń zakonnych było przejmowanie ich własności za niespełnianie nakazów narzucanych przez władze partyjno-rządowe. Taka forma represji w powiecie płockim dotknęła Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia. Najpierw w roku 1950 dokonano upaństwowienia majątku zgromadzenia w Białej. Po tym został przejęty na rzecz państwa Zakład „Anioła Stróża” i dom zakonny w Płocku, które należały do niego. Cała akcja przejęcia majątku zgromadzenia była prowadzona według wytycznych Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Miała ona miejsce 22 czerwca 1950 r. i polegała na wywiezieniu 32 sióstr zakonnych z ich płockich placówek do domu filialnego w Białej. Formalne przejęcie Zakładu „Anioła Stróża” i domu zakonnego w Płocku nastąpiło na podstawie decyzji Prezydium WRN w Warszawie z dnia 21 czerwca 1950 r. W ramach akcji przeciwko Zgromadzeniu Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia zwolniono część personelu roboczego, który zdaniem władz komunistycznych był pod wpływem sióstr i wrogo nastawiał wychowanki. Te działania władz miały być karą za brak złożenia podpisów przez siostry zakonne pod „Apelem Pokoju”³⁰.

²⁸ AIPN, 0206/124/CD/1, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 25 XII 1948 r. do dn. 25 I 1949 r., Płock 25 I 1949 r., s. 422.

²⁹ A. Szymański, *Proces likwidacji działalności charytatywnej Kościoła katolickiego w sferze publicznoprawnej w latach 1944-1965. Studium historyczno-prawne*, Opole 2010, s. 192-194.

³⁰ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP

Działania represyjne władze komunistyczne prowadziły na terenie pow. płockiego również wobec męskich zgromadzeń zakonnych. Dotknęły one salezjanów z parafii „Stanisławówka” w Płocku. Po zakończeniu wojny, późną jesienią 1945 r. salezjanie przejęli zakład, który prowadzili w okresie międzywojennym i w początkach okupacji niemieckiej. Składał się on z internatu i sierocińca. Po zakończeniu wojny przystąpiono do remontu odzyskanych obiektów. W 1947 r. w zakładzie przebywało 75 chłopców w wieku od 7 do 18 lat, a w roku szkolnym 1948/49 120 wychowanków. Salezjanie prowadzili również bursę dla 24 uczniów gimnazjum ogólnokształcącego i gimnazjum zawodowego. W 1947 r. swą działalność wznowiło również przedszkole parafialne pod kierunkiem sióstr pasjonistek. Zakład Wychowawczy „Stanisławówka” sprawował opiekę nad sierotami i chłopcami pozbawionymi opieki rodziców. 3 kwietnia 1950 r. parafia na „Stanisławówce” władze komunistyczne odebrały gospodarstwo rolne liczące 14 ha powierzchni na podstawie ustawy o przejęciu dóbr „martwej ręki”³¹.

6 marca 1952 r. władze państwowe przystąpiły do przejęcia Zakładu Wychowawczego należącego do salezjanów. Dzień później, tj. 7 marca 1952 r. na „Stanisławówce” pojawiła się 14-osobowa komisja z polecenia Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie, która rzekomo miała dokonać wizytacji. Przeprowadziła ona inwentaryzację internatu i warsztatów szkolnych. Dyrektor zakładu i proboszcz parafii „Stanisławówka”, ksiądz Jan Żak po uzyskaniu od członków komisji pisma Prezydium Miejskiej Rady Narodowej o zamknięciu zakładu i otwarciu Państwowego Domu Młodzieży, wyraził protest, odmawiając wydania kluczy i stwierdzając, że dokument o upaństwowieniu zakładu jest nieważny. Dwa dni później, czyli 9 marca komisja ponownie przybyła na „Stanisławówkę” i dokonała opieczętowania pomieszczeń oraz magazynów. Oprócz przejęcia Zakładu Wychowawczego, władze komunistyczne zamknęły przedszkole parafialne, powołując na jego miejsce Państwowe Przedszkole nr 3 podległe prorządowemu Zrzeszeniu Katolików „Caritas”. Natomiast 10 marca 1952 roku Wydział Finansowy Prezydium MRN zablokował konto bankowe „Stanisławówki”. Według płockiej bezpieki w czasie akcji przejmowania

w Płocku za okres od dn. 10 VI do dn. 1 VII 1950 r., Płock 4 VII 1950 r., s. 68; A. Gretkowski, *Dłonie pełne dobra. Charytatywno-społeczna działalność zgromadzeń zakonnych na terenie diecezji płockiej w I połowie XX wieku*, Płock 2002, s. 61-62.

³¹ J. Pietrzykowski, *Salezjanie w Polsce 1945-1989*, Warszawa 2007, s. 303-304.

zakładu najbardziej wrogo występował księża – Jan Żak, Julian Zawadzki oraz ks. Konieczny³².

Oprócz działań represyjnych związanych z przejmowaniem mienia i własności zakonnej, władze komunistyczne stosowały też inne formy represji, jak np. usuwanie księży i zakonników z zajmowanych stanowisk prefektów, czyli nauczycieli religii w szkołach. W lutym 1952 r. kierownik Referatu ds. Wyznań Prezydium WRN w Warszawie informował, że ks. Kazimierz Głąb, salezjanin ze „Stanisławówki” i prefekt w Liceum Mechanicznym w Płocku rozdał uczniom ankiety z pytaniami dotyczącymi ich wiary i praktyk religijnych. W związku z tym władze postanowiły księdza Głąba zwolnić z zajmowanego stanowiska prefekta w szkole, oceniając go następująco: *w/w należy do księży negatywnie ustosunkowanych do obecnej rzeczywistości, żadnego udziału w akcjach społecznych nie bierze*³³.

W końcu sierpnia 1955 r. referent Referatu VI PUdsBP w Płocku, chor. Józef Bodal założył „teczkę zagadnieniową” dotyczącą zbierania materiałów na męskie i żeńskie zgromadzenia zakonne, co oznaczało, że bezpieka postanowiła rozszerzyć działania inwigilacyjne wobec tych struktur Kościoła. Uzasadniając postanowienie o jej założeniu funkcjonariusz ten pisał:

*Rozpatrzywszy materiały dotyczące zakonów stwierdziłem, że na podległym nam terenie znajduje się siedem zakonów w tym dwa zakony męskie. Posiadane materiały mówią, że kler zakonnny jak i zakonnicy prowadzili wrogą działalność, jak ks. zakonnik Chomiuk wrogo występował z ambony, zakonnicy Franciszkanie starają się w jak największym stopniu przyciągnąć ludzi do kościoła a szczególnie odwołują się do młodzieży. Zakony żeńskie są w ścisłym kontakcie z kurią biskupią a nawet z samym biskupem Zakrzewskim. Całkowicie działalność zakonów nie jest nam znana, jednak ze względu na dużą ilość zakonów mogą wrogo oddziaływać na ludzi, dlatego koniecznym jest założyć teczkę zagadnieniową po tym zagadnieniu*³⁴.

Na początku lat 50. władze państwowe przystąpiły do likwidacji i ograniczania wydawnictw oraz

³² AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 III do dn. 3 IV 1952 r., Płock 2 IV 1952 r., s. 434; J. Pietrzykowski, *Saluzjanie...*, s. 304; M.M. Grzybowski, *Sytuacja Kościoła katolickiego w Płocku w latach 1945-1956*, „Studia Płockie” 2015, t. XLIII, s. 146.

³³ AAN, Urząd ds. Wyznań, 84/106, Pismo kierownika Referatu ds. Wyznań Prezydium WRN w Warszawie do Urzędu ds. Wyznań, Warszawa 26 II 1952 r., k. 47.

³⁴ AIPN, 0201/57, Postanowienie o założeniu teczki zagadnieniowej na zakony, Płock 30 VIII 1955 r., k. 4.

prasy katolickiej w Polsce. Takie działania również zostały podjęte wobec „Miesięcznika Pasterskiego Płockiego”, organu Kurii Diecezjalnej Płockiej. W 1950 r. wyszły jedynie trzy zeszyty liczące 202 strony. Podobnie w 1951 r. ukazały się trzy zeszyty liczące już tylko 159 stron. Z kolei w 1952 r. wyszły dwa zeszyty, które liczyły łącznie 62 strony. W latach 1953-1956 „Miesięcznik Pasterski Płocki” wskutek ingerencji władz komunistycznych nie ukazywał się. Dopiero po przemianach październikowych został wydany tom za 1957 rok³⁵.

*

Niniejszy artykuł przedstawia główne kierunki polityki władz komunistycznych wobec Kościoła katolickiego w powiecie płockim w latach 1945-1956, czyli w okresie przejmowania władzy przez komunistów i terroru stalinowskiego w Polsce. Totalitarny reżim komunistyczny podejmował różne działania, których celem było zdyskredytowanie i całkowite usunięcie Kościoła z przestrzeni publicznej w ramach prowadzonej polityki ateizacji i laicyzacji społeczeństwa.

W artykule przedstawiono i skoncentrowano się na działaniach władz państwowych, ze szczególnym uwzględnieniem działalności komunistycznego aparatu represji przeciwko Kościołowi katolickiemu w powiecie płockim. Dotyczyły one różnych struktur Kościoła: parafii, dekanatów, zgromadzeń zakonnych i instytucji diecezjalnych, które miały swą siedzibę w Płocku. Temat artykułu nie został do końca wyczerpany. Skupiono się w nim na wybranych aspektach relacji między państwem a Kościołem i temat ten wymaga dalszych badań i ustaleń. Do zbadania w przyszłości, należy wymienić np. kwestie takie, jak: problem odbudowy, renowacji świątyń i budownictwa sakralnego; działania związane z odbieraniem mienia i własności parafiom położonym na terenie pow. płockiego i kurii diecezji płockiej; polityka władz wobec nauczania religii w szkołach (np. usuwanie katechetów) itp. Poza tym, niektóre kwestie przedstawione w referacie wymagają dalszych specjalistycznych badań jak np. współpraca niektórych duchownych z aparatem bezpieczeństwa, czy też polityka władz partyjno-rządowych wobec zakonów i zgromadzeń zakonnych.

Podsumowując należy stwierdzić, że działania komunistycznego aparatu represji przeciwko Kościołowi katolickiemu w pow. płockim w sposób stały i zorganizowany rozpoczęły się w roku 1947 i trwały nie tylko do końca analizowanego okresu,

³⁵ M.M. Grzybowski, *Prasa wyznaniowa w Płocku w latach 1945-1991*, „Notatki Płockie” 1991, nr 4, s. 17-18.

do 1956 r., ale później, przez cały okres istnienia komunizmu w Polsce. Kościół katolicki w powiecie płockim, jak i w całej Polsce był uznawany przez komunistów za wroga, a duchowieństwo w zdecydowanej większości za reakcyjny kler katolicki. Był to okres intensywnej walki z Kościołem w Polsce

i represji wobec niego (proces biskupa kieleckiego Czesława Kaczmarska; aresztowanie i internowanie prymasa Stefana Wyszyńskiego). Pomimo różnych szykan, represji, osaczania, Kościół katolicki przetrwał te trudne próby i wyszedł zwycięsko ze zmagania z systemem komunistycznym.

Bibliografia

Archiwalia

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie:

Reakcyjny kler katolicki powiat Płock, sygn. 0201/57.

Sprawozdania PUBP w Płocku z lat 1945–1956, sygn. 0206/124/CD/1, 0206/125,CD/1, 0206/126/CD/1.

Sprawozdania, meldunki, informacje z województw. Warszawa z lat 1951–1954, sygn. 01283/1000/CD.

Komisja Księży przy ZBoWiD. Warszawa, sygn. 01283/1403.

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Główna Komisja Księży przy ZBoWiD. Okręgowa Komisja Księży w Warszawie, sygn. 265.

Urząd ds. Wyznań, sygn. 84/106.

Źródła drukowane

Materiały do dziejów diecezji płockiej z lat okupacji 1939–1945, przygot. do druku i oprac. M. M. Grzybowski, Płock 2005.

Opracowania

Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza, t. 1, 1944–1956, red. K. Szwaagrzyk, Warszawa 2005.

A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995.

A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce 1945–1989*, Kraków 2003.

A. Dziurok, Wstęp [w:] *Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004.

B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1-2, Olsztyn 1999-2001.

W. Graczyk, *Wyższe Seminarium Duchowne w latach 1865–2010* [w:] *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku 1710–2010*, red. W. Graczyk, Płock 2010.

W. Graczyk, J. Pawłowicz, *Dąbrowski Jerzy (1908–1982), kapłan diecezji płockiej*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003.

A. Gretkowski, *Dłonie pełne dobra. Charytatywno-społeczna działalność zgromadzeń zakonnych na terenie diecezji płockiej w I połowie XX wieku*, Płock 2002.

A. Gretkowski, *Siostry szarytki w szpitalu św. Trójcy w Płocku*, „Notatki Płockie” 2005, nr 2.

M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej. Wiek XX*, t. 1, cz. 1, Płock 2007.

M.M. Grzybowski, *Kościół katolicki w Płocku 1793–2003*, Płock 2004.

M.M. Grzybowski, *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939–1945*, Włocławek-Płock 2002.

M.M. Grzybowski, *Prasa wyznaniowa w Płocku w latach 1945–1991*, „Notatki Płockie” 1991, nr 4.

M.M. Grzybowski, *Sytuacja Kościoła katolickiego w Płocku w latach 1945–1956*, „Studia Płockie” 2015, t. XLIII.

M.M. Grzybowski, *Tadeusz Paweł Zakrzewski. Biskup płocki 1946–1961*, Płock 2011.

M.M. Grzybowski, M. Piotrowski, *„Antoniówka”. Letnisko Płockiego Seminarium Duchownego 1926–1962*, Płock 2000.

E. Kaczmarek, *Dlaczego przeszkadzały? Polityka władz partyjnych i rządowych wobec żeńskich zgromadzeń zakonnych w Polsce w latach 1945–1956*, Warszawa 2007.

L. Müllerowa, *Diecezja płocka w okresie powojennym*, „Studia Płockie” 1975, t. III.

J. Pawłowicz, *Chwała Bohaterom! Mieszkańcy Mazowsza Zachodnio-Północnego sądzeni przez Wojskowe Sądy Rejonowe 1946-1955*, Warszawa 2003.

J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945–1956*, Warszawa 2007.

J. Pietrzykowski, *Salezjanie w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2007.

J. Stefaniak, *Postawy duchowieństwa w powiecie płockim w latach apogeum stalinizmu (1948–1953) w ocenie władz państwowych*, „Notatki Płockie” 1999, nr 4.

A. Szymański, *Proces likwidacji działalności charytatywnej Kościoła katolickiego w sferze publicznoprawnej w latach 1944–1965. Studium historyczno-prawne*, Opole 2010.

N. Wójtowicz, *Biskupi płocki w dokumentach sprawy obiektywnej „Credo”* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009.

- D. Zamiatała, *Caritas. Działalność i likwidacja organizacji 1945–1950*, Lublin 2000.
- D. Zamiatała, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945–1989*, t. 1, *Problematyka personalno-organizacyjna*, Kielce 2009.
- Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009.
- L. Zygmunt, *Postawa duchowieństwa diecezji płockiej wobec uwięzienia prymasa Stefana Wyszyńskiego w świetle akt aparatu bezpieczeństwa*, „*Studia Mazowieckie*” 2013, nr 3.
- J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003.
- J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.
- M. Żuławnik, *Zakrwawione sztandary. Zjazd Polskiego Stronnictwa Ludowego w Płocku 18 sierpnia 1946 r.*, „*Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny*” 2016, t. 8.
- J. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944–1953)*, „*Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989*” 2006, nr 1(3).

Artykuły

- Protokół Kongregacji Księży Dziekanów z dn. 9 XI 1948 r.*, „*Miesięcznik Pasterski Płocki*” 1948, nr 11.
- Spis kościołów i duchowieństwa diecezji płockiej na rok 1951*, „*Miesięcznik Pasterski Płocki*” 1951, nr 7-8.
- Sprawozdanie ze Zjazdu XX Dyrektorów „Caritas” diecezji płockiej dnia 6 maja 1947 roku*, „*Miesięcznik Pasterski Płocki*” 1947, nr 6-7.

FUNCTIONINGS OF COMMUNIST AUTHORITIES TOWARDS THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE PŁOCK DISTRICT IN THE YEARS 1945-1956 (SELECTED ASPECTS). PART II

Summary

The present article is describing action communist authorities conducted which against the Roman Catholic Church in the Płock district in years 1945-1956. In the article the special stress was put for characterizing the role of the security service in the fight with the Roman Catholic Church. The totalitarian communist regime took action being aimed at removing the Church from the public sphere. In spite of applying coercive various actions, the Roman Catholic Church survived throughout this difficult period and emerge victorious from the struggle with the Communist system.

Keywords: the state-Church relations, Stalinism, Płock district, Płock